

MANOEL DE OLIVEIRA

Fotògraf

09.11.22

—28.02.23

Exposició
i retrospectiva
de films

Les cent i escaig imatges que es presenten a l'exposició "Manoel de Oliveira, fotògraf" són, sens dubte, una de les grans sorpreses que l'arxiu personal del director, dipositat íntegrament a la Fundação de Serralves (Porto), tenia en reserva. Aquestes fotografies, fetes entre finals dels anys trenta i mitjans dels cinquanta, emmagatzemades durant diverses dècades i majoritàriament inèdites, no solament ens descobreixen una faceta desconeguda de Manoel de Oliveira —la seva activitat com a fotògraf—, sinó que a més, obren noves perspectives sobre com es va desenvolupar la seva carrera cinematogràfica.

El pas de Manoel de Oliveira per la imatge estàtica va ser una etapa decisiva en la seva trajectòria com a cineasta. Les seves fotografies, en diàleg tant amb el pictorialisme com amb el constructivisme i l'estètica experimental de la Bauhaus, es troben a mig camí entre l'exploració dels valors clàssics de la composició i l'esperit modern que inspira les seves primeres obres.

L'interès que Oliveira va mostrar per la fotografia és molt probable que fos degut a la seva amistat amb António Mendes, fotògraf amateur, estretament relacionat amb la delegació nord del Grémio Português de Fotografia (Associació Portuguesa de Fotografia) i els Salões Internacionais de Arte Fotográfica (Salons Internacionals d'Art Fotogràfic).

Mendes és el responsable de la fotografia de les cinc pel·lícules que van entre *Douro, faina fluvial* (començada el 1929 i acabada el 1931) i *Aniki Bóbo* (1942), totes rodades en blanc i negre.

El seu treball fotogràfic va intensificar-se a principis dels anys quaranta fins que va tornar a la direcció amb *O pintor e a cidade* (1956). Després d'unes pràctiques a l'AGFA, a Leverkusen (Alemanya), el setembre de 1955, en les quals va estudiar l'ús del color, Manoel de Oliveira va assumir la direcció de fotografia de les seves pròpies pel·lícules, i ho va continuar fent fins que va rodar *O passado e o presente* (1972), un llargmetratge que marca un punt d'inflexió en la seva carrera.

L'interès d'Oliveira per la fotografia coincideix, doncs, amb un període en què no va poder dirigir molts dels seus guions, ja sigui per causes de censura o perquè no va donar suport al règim de Salazar. Així doncs, és possible que la fotografia fos un substitut circumstancial del cinema, però a la vegada, moltes d'aquestes imatges demostren una relació di-

Sense títol, c. 1944. Manoel de Oliveira.

Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves.

recta amb alguns dels projectes cinematogràfics que no va poder dur a terme. És el cas de les fotografies de la verema, incloses a “Gigantes do Douro” (1934-1935), així com les de circ, fetes el mateix any que va escriure el guió “O saltimbanco” (1944), i que dialoguen amb els dibuixos que António Cruz va fer en la preparació d’aquest projecte. També els retrats d’una jove morta que va inspirar el film *O estranho caso de Angélica*, escrit entre 1952 i 1954, però que no va dirigir fins el 2010. Les fotografies d’aviació, dels anys 1937 i 1938, també estan relacionades amb un projecte documental, fins ara desconegut, sobre els cursos de pilotatge de l’Aero Clube do Porto (Oliveira en va ser un dels primers alumnes).

Emprada gairebé sempre artísticament, la fotografia va ser un instrument de recerca i experimentació formal: una altra manera de qüestionar i construir un llenguatge visual, en relació directa i alhora complementària amb els seus films, realitzats o idealitzats.

La fotografia de Manoel de Oliveira va estar influenciada pels moviments estètics que aleshores dominaven la producció internacional —com ho demostren les nombroses publicacions sobre fotografia de la biblioteca personal del director—, però l’eclecticisme de les fotografies exposades, també expressa la voluntat d’Oliveira d’experimentar i treure tot el potencial de la càmera fotogràfica.

A més de les que podríem anomenar fotografies d’estudi o de cavallet, en què la posició i la recreació conviuen amb composicions d’objectes que dialoguen amb la tradició de les natures mortes, a l’exposició també es mostren altres imatges que, més properes a la fotografia directa, es podrien qualificar de realisme social, esdevingut realisme poètic.

Subratllant la tensió entre l’objectivitat mecànica i la subjectivitat, algunes fotografies de carrer, instantànies de vianants o de treballadors anònims, contrasten amb la tendència pictòrica d’alguns paisatges, on el que és naturalment bucòlic rep una càrrega simbòlica. En alguns casos, el mateix Oliveira treballa la imatge per tal de reforçar les formes, ressaltar la brillantor i els contrastos o, al contrari, suavitzar el fons i neutralitzar superfícies. Com per exemple, algunes tirades de l’època, impreses pel mateix director en una gran varietat de papers, en què podem apreciar retocs i altres manipulacions gràfiques i químiques del positiu: tons sèpia, inversions i reenquadraments, sobreimpressions i ús de tintes.

L'interès pels fenòmens òptics s'estén, en algunes imatges, a una reflexió sobre l'acte mateix de fotografiar, una autoreferencialitat que descobrim, concretament, en els retrats. En ells, Manoel de Oliveira va captar la seva pròpia imatge emmirallada (en el llum d'un cotxe, en una llanda). O en d'altres, com una de les fotografies fetes durant el càsting d'*Aniki Bóbo*, en què fotografiat i fotògraf apareixen junts en la mateixa imatge. Aquest aspecte encara és més palès quan la pròpia fotografia mostra diferents materials fotogràfics, com negatius, proves, ampliacions. O d'altres en què la lent apunta a algú que, a l'altra banda de l'objectiu, dispara des de la seva pròpia càmera. En certs retrats, també es capta una relació especial entre la model i el fotògraf, tal com mostren els retrats de Maria Isabel, la dona del cineasta.

S'ha dit sovint que el director filmava incansablement la mort, i és cert que, a partir d'*O passado e o presente*, aquesta és una temàtica constant i creixent: només cal pensar com la mort és el motor del tràgic desenllaç en totes les pel·lícules del que s'ha conegut com la "Tetralogia dels amors frustrats". Però no és la mort l'objecte per excel·lència de la imatge fixa?

A l'exposició veiem imatges que es poden llegir com a allegories de la mort en relació amb *O estranho caso de Angélica*. El film, inspirat en fets viscuts pel propi director, plasma l'experiència d'un fotògraf que ha de fotografiar una dona jove que acaba de morir, i en el moment de ser fotografiada, davant l'objectiu, somriu.

En diàleg amb aquest episodi, en què l'art de la imatge fixa trenca la suprema immobilitat de la mort, es presenta una de les recurrències temàtiques més sorprenents de la fotografia de Manoel de Oliveira, que s'evidencia en les fotografies d'arbres secs, tombes, portes, així com finestres que s'obren en la foscor, o en la sèrie de glaçons que es fonen.

En la seva totalitat, les fotografies d'aquesta exposició són potser, algunes de les primeres imatges que formulen la desnaturalització de la representació que recorre el cinema d'Oliveira, en què un dels requisits fonamentals és que la imatge, si no és —o no pot ser— conscient de si mateixa, almenys es vegi conscientment a si mateixa com una imatge.

No hi ha cap dubte que aquestes fotografies, fins ara inèdites, afegiran un nou capítol a la història de la fotografia portuguesa dels anys quaranta. Tanmateix, com a testimoni d'un exercici efímer o, si ho preferim,

Sense títol (retrat de Maria Isabel Carvalhais), c. 1939. Manoel de Oliveira.

Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves.

Sense títol, n/d. Manoel de Oliveira.

Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves.

d'unes "pràctiques", aquestes fotografies són un valuós instrument per entendre millor la manera com Manoel de Oliveira, durant un període de deu anys, va assumir la direcció de fotografia de les seves pròpies pel·lícules. També contextualitzen, des d'una perspectiva més àmplia, l'estricta composició i enquadrament que, en general, caracteritzen les seves pel·lícules. Aquestes imatges reflecteixen les polaritats fonamentals del seu cinema: temps i espai, quietud i moviment, narració i presentació, documentació i representació. Mirant aquestes imatges, és inútil voler esbrinar on comença el fotògraf i on acaba el cineasta, o definir estrictament fins a quin punt de vegades el primer pot haver substituït el segon. L'important és preguntar-nos com es plasma en la seva obra aquesta convivència entre dues maneres de veure i de pensar.

António Preto
Comissari de l'exposició

Manoel de Oliveira

Manoel Cândido Pinto de Oliveira va néixer l'11 de desembre de 1908 a Porto.

Quan va acabar el batxillerat, el jove Manoel de Oliveira es va convertir en un esportista de renom, tant en el món de l'atletisme com en el de les curses automobilístiques, en què va guanyar diversos premis a Portugal i a l'estranger. El 4 de desembre de 1940 es va casar amb Maria Isabel Brandão Carvalhais i van viure junts fins a la mort de Maria Isabel, gairebé vuitanta anys després. Van tenir quatre fills.

La seva primera pel·lícula, el documental mut *Douro, faina fluvial*, inspirada en les simfonies urbanes de la dècada de 1920, es va presentar al V Congrés Internacional de la Crítica, a Lisboa, l'any 1931. Durant la dècada de 1930, Oliveira va intentar que li financessin diversos projectes cinematogràfics, la majoria dels quals mai no van arribar a fer-se realitat, però sí que va poder dirigir alguns curtmetratges documentals. El 1942 presenta el seu primer llargmetratge, *Aniki Bóbo*, una adaptació del conte de João Rodrigues de Freitas.

Després d'un parèntesi de catorze anys sense rodar, i havent assistit a un curs de cinema en color als estudis d'Agfa-Gevaert AG a l'Alemanya de l'Est, el 1956 va dirigir el curtmetratge en color *O pintor e a cidade*. A continuació, va completar el primer període de la seva obra amb un segon llargmetratge, *Acto da primavera* (1962), un fals documental que recreava una representació de la passió de Crist en un poble del nord de Portugal.

En el context del nou cinema portuguès dels anys seixanta, Manoel de Oliveira va ser aclamat com la figura principal de la nova generació. Gràcies al seu tarannà determinat, va ser el primer director en

rebre suport financer i va rodar *O passado e o presente* (1971), *Benilde ou a Virgem Mãe* (1974), *Amor de perdição* (1978) i *Francisca* (1981), quatre adaptacions que constitueixen el que Oliveira anomenà la seva "Tetralogia dels amors frustrats". Poc després d'acabar-les, als setanta-tres anys, va dirigir *Visita ou memórias e confissões* (1982), amb la condició expressa que només es projectés després de la seva mort. A partir d'aleshores, Manoel de Oliveira va començar a produir amb regularitat, gairebé una pel·lícula cada any, començant per *Le soulier de satin* (1985), una adaptació completa de la monumental obra de Claudel. Des de finals de la dècada de 1970, les seves pel·lícules van ser aclamades per la crítica internacional (especialment a França i Itàlia) i a partir de la segona meitat de la dècada de 1990 van aconseguir una distribució comercial més àmplia gràcies a coproduccions internacionals en llengua francesa i anglesa, en les quals participaren actors i actrius com Catherine Deneuve, John Malkovich, Marcello Mastroianni, Michel Piccoli, Irene Papas i Chiara Mastroianni.

Oliveira és el director cinematogràfic amb la carrera més llarga de la història del cinema: un total de vuitanta-quatre anys entre el seu debut com a director i la seva darrera pel·lícula (*Um século de energia*, 2015). La seva filmografia inclou més de seixanta títols. Va ser l'únic cineasta en fer el trànsit a través dels múltiples canvis experimentats en el món del cinema: del mut al sonor, del blanc i negre al color, dels nitrats als mitjans digitals. Venerat com "el mestre", Manoel de Oliveira, a més de ser reconegut internacionalment en els festivals de cinema més importants del món, es va convertir, per la seva longevitat, en el "director en actiu més gran", ja que va continuar fent pel·lícules fins a la seva mort, als cent sis anys.

Autoretrat, c. 1940. Manoel de Oliveira.

Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves.

Sense títol, c. 1938. Manoel de Oliveira.

Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves.

ACTIVITATS RELACIONADES

SESSIÓ INAUGURAL

Projecció dels curtsmetratges:

Douro, faina fluvial (1931)

O Pintor e a Cidade (1956)

Presentació a càrrec d'António Preto, comissari de l'exposició, d'Ana Pinho, presidenta de la Fundação de Serralves, i de José Manuel Costa, director de la Cinemateca Portuguesa.

Dimarts, 8 de novembre / 19h

Sala Laya

Oliveira vist per... Glória Salvadó

Visita comentada a l'exposició i presentació de la pel·lícula *Porto da minha infância* (2001).

Divendres, 2 de desembre / 18 h

Sala d'exposicions i Sala Laya

CONFERÈNCIA

L'elogi de la llum.

Aproximació al context fotogràfic europeu dels anys vint i trenta

Les fotografies de Manoel de Oliveira condensen alguns dels trets que van caracteritzar un dels moments més intensos de la creació fotogràfica a principis del segle XX. L'atenció a la capacitat de les imatges per ampliar la percepció visual del món més proper i el desig d'experimentació a través de les distorsions òptiques, les perspectives inusuals o els efectes lumínics són alguns dels aspectes on es decanta la seva poètica visual enllaçant amb els plantejaments de la 'Nova visió'. Abordar el treball d'autors com Alexander Ródtxenko, Florence Henri, François Kollar, Marianne Breslauer, André Kertész, Emmanuel Sougez, Antoni Arissà o Pere Català-Pic, entre d'altres, permetrà reconèixer vincles i ressonàncies estètiques amb bona part de la producció fotogràfica de Manoel de Oliveira.

A càrrec de Marta Dahó

Dimarts, 13 de desembre / 19 h

Sala Laya

Oliveira vist per... Pedro Costa

Visita comentada a l'exposició.

Dijous 19 de gener de 2023 / 18.30 h

(data per confirmar)

Sala d'exposicions

RETROSPECTIVA
Manoel de Oliveira,
fotògraf i cineasta

***Douro, faina flavial* (1931)**

***O Pintor e a Cidade* (1956)**

Dimarts, 8 de novembre / 19h

Presentació a càrrec d'António Preto, comissari de l'exposició, d'Ana Pinho, presidenta de la Fundação de Serralves, i de José Manuel Costa, director de la Cinemateca Portuguesa.

***Visita ou Memórias e Confissões* (1982)**

Dimecres, 9 de novembre / 20h

Presentació a càrrec de José Manuel Costa, director de la Cinemateca Portuguesa.

***Aniki Bobó* (1942)**

Dijous, 10 de novembre / 20h

Dissabte, 12 de novembre / 20h

***Amor de Perdição* (1979)**

Dijous, 10 de novembre / 17h

Dimarts, 15 de novembre / 18h

***Acto da primavera* (1963)**

Divendres, 11 de novembre / 17h

Dissabte, 19 de novembre / 21h

Sessió doble

***A caça* (1963) i**

***O pão* (1959)**

Divendres, 11 de novembre / 21h

Divendres, 18 de novembre / 17h

***Francisca* (1981)**

Dimarts, 15 de novembre / 21h

Dijous, 24 de novembre / 20h

***Os canibais* (1988)**

Dimecres, 16 de novembre / 20h

Dijous, 24 de novembre / 18h

***A divina comédia* (1991)**

Dijous, 17 de novembre / 17h

Dimarts, 22 de novembre / 21h

***Vale Abraão* (Val Abraham) (1993)**

Dijous, 17 de novembre / 20h

Diumenge, 20 de novembre / 18h

***O convento* (1995)**

Dimecres, 23 de novembre / 20h

Divendres, 25 de novembre / 18h

***Party* (1996)**

Divendres, 25 de novembre / 20h

Dissabte, 26 de novembre / 18h

***Viagem ao princípio do mundo*
(Voyage au début du monde) (1997)**

Diumenge, 27 de novembre / 21h

Dimarts, 29 de novembre / 21h

***La lettre* (1999)**

Dijous 1 de desembre / 17h

Dimarts 6 de desembre / 18h

***Je rentre à la maison* (2001)**

Dijous, 1 de desembre / 21h

Dissabte, 3 de desembre / 18h

***O princípio da incerteza*
(Le principe de l'incertitude) (2002)**

Diumenge, 4 de desembre / 20h

Dimecres, 7 de desembre / 18h

***Um filme falado*
(Un film parlé) (2003)**

Dimarts, 6 de desembre / 21h

Dijous, 8 de desembre / 18h

Sense títol, n/d. Manoel de Oliveira.

Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves.

***Porto da minha infância*
(Porto de mon enfance) (2001)**

Divendres 2 de desembre / 19h

Presentació a càrrec de Glòria Salvadó.

Dimecres 13 de desembre / 21h

***Belle toujours* (2006)**

Dimecres, 7 de desembre / 21h

Divendres, 9 de desembre / 18h

***Singularidades de uma
rapariga loura* (2009)**

Dimecres, 14 de desembre / 18 h

Amb presentació de Lluís Miñarro,
coproductor del film.

Divendres, 16 de desembre / 18 h

***Gébo et l'ombre* (2012)**

Dimarts, 20 de desembre / 21h

Dijous, 29 de desembre / 18h

***O estranho caso
de Angélica* (2010)**

Dimecres, 21 de desembre / 18h

Presentació a càrrec de Lluís Miñarro,
coproductor del film.

Dimarts 27 de desembre / 20h

MANOEL DE OLIVEIRA

Fotògraf

EXPOSICIÓ

Del 09 de novembre del 2022
al 28 de febrer del 2023

HORARIS

Sala d'exposició

De dimarts a divendres, de 10h a 14h i de 16h a 21h.

Dissabte i diumenge, de 16h a 21h.

Entrada gratuïta.

Aforament limitat.

Biblioteca del cinema

De dimarts a dijous, de 10h a 19h.

Divendres de 10h a 14h.

Nadal, Setmana Santa i de l'1 de juliol

al 30 de setembre: de dimarts a divendres de 10h a 14h

bibliofilmoteca.cultura@gencat.cat

Plaça Salvador Seguí, 1-9

08001 Barcelona

T. 935 671 070

Filmoteca.cultura@gencat.cat

[@filmotecacat](https://www.filmoteca.cat)

www.filmoteca.cat

Filmoteca
de Catalunya

SERRAVES
CASA DO CINEMA MANOEL DE OLIVEIRA

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

CAMÕES
INSTITUTO
DA COOPERAÇÃO
E DA LÍNGUA
PORTUGAL
MINISTÉRIO DOS NEGÓCIOS ESTRANGEIROS

Fotografia © Col·lecció Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira — Fundação de Serralves, Porto.
Totes les fotografies de l'exposició pertanyen a la Col·lecció de Manoel de Oliveira, Casa do Cinema Manoel de Oliveira - Fundação de Serralves, Porto.